

Účelem reglementace poddanských sňatků podmínkou souhlasu feudálních vrchností bylo utužit osobní závislost nevolníků na feudálech, udržet na panské pracovní síly, zdroj feudální renty, získat příjem z poplatků za vydávání konsensů a regulovat vzrůst počtu vesnického proletariátu podle hospodářských potřeb dominia. Když proto patent o zrušení nevolnictví z r. 1781 odňal feudálům oprávnění vydávat sňatkové konsensy, vedly obavy ze vzrůstu venkovského a městského proletariátu brzy ke snahám o další omezování jeho sňatků. Vznik a vývoj instituce politického konsensu k manželství, jemuž dosud bylo v literatuře věnováno málo pozornosti, líčí Klabouchova studie, k níž byl autor zčásti připraven již svými dřívějšími pracemi o zvláštním manželském právu vojenských a židovských osob.

Po stručném úvodním přehledu vývoje reglementace poddanských sňatků ve starší době líčí studie s podrobnou dokumentací ve čtyřech účelně rozvržených kapitolách vývoj sledované otázky od konce 18. století do zrušení politických konsensů na sněmech českých zemí r. 1868. Ukazuje, kterak *via facti*, bez výslovného legislativního podkladu byly ohlašovací lístky (*Ehemeldezettel*) zaměňovány za konsensy (*Heiratskonsense*), vázané různými podmínkami, zatímco pokusy o legislativní zakotvení konsensů se nepotkávaly s výsledkem — šlo zejména o aplikaci dvorského dekretu z r. 1815, omezujícího sňatky vídeňského proletariátu, také na české země. O regulaci sňatků průmyslového proletariátu pokusil se již r. 1807 pražský magistrát, ale jeho žádost byla tehdy ve Vídni zamínuta. Protože hlavním měřítkem pro povolování sňatků byla majetková kritéria, se vzrůstem vlivu buržoasie sílilo i úsilí úřadů bránit zakládání rodin v nemajetných vrstvách. V anketě, kterou o otázce regulace sňatků podle vídeňského vzoru vyvolalo české gubernium r. 1827, projevila se sice ve vótech krajských hejtmanů nejednotnost v názorech, ale dohoda byla v celkové tendenci sňatkové regulace pro městský a venkovský proletariát, podruhy, čeledě, tovární dělníky, nádeníky a ovšem i brance, vyhýbající se často sňatkem vojenské službě. Přiosvětlení třídních rozporů proti r. 1827 se projevilo i v další anketě o udílení sňatkových konsensů, vyvolané r. 1844 (z jakých důvodů?) z podnětu tehdejšího zemského správce arcivévody Štěpána. Ve vótech krajských hejtmanů a pražského magistrátu hlásí se již obavy před zdánlivým přelidněním země a v tomto období rozkladu pozdně feudální společnosti a vzrůstající společenské diferenciaci vesnického obyvatelstva sílí stále snahy o omezení sňatků chudiny, také již z obavy před vzrůstem revolučních sil. Proto v anketě z r. 1844 se většina správních úřadů vyslovila pro omezení manželství nemajetných vrstev politickými konsensy — hlavním kritériem jsou tu majetková hlediska a ohledy na pracovní morálku. Gubernium přijalo sice tehdy kompromisní návrh řešení, který však nebyl ve Vídni schválen (proč?) a status quo v otázce byl ponechán. Zájem buržoasie na potlačení proletariátu vzrostl po roce 1848, kdy se obce domáhaly restrikce jeho sňatků politickými konsensy. Když však bylo v 50. letech 19. století povolování sňatků přeneseno na obce, způsobil jejich bezohledně brutální postup v této agendě v letech 1850—1855, že musela být r. 1855 tato kompetence přenesena na okresní úřady v dohodě s obecními představenými. Legislativní zmatek a nejednotnost praxe v povolování sňatků přinesly již

v říjnu 1852 návrh zákona o udílení politických konsensů k manželství (autor jej otiskuje v příloze I) s tendencí zabránit vzniku hmotně nezajištěných manželství a vzrůstu buržoasní obtížného proletariátu, ale ani tento vládní návrh, ani návrh předložený tehdy ministerstvu vnitra pražským místodržitelstvím (v příloze II), nebyl proveden. V praxi povolování sňatků, při němž se politický konsens vyžadoval jen od příslušníků proletariátu, především se zřetelem k pracovní způsobilosti obou snoubenců a k výši jejich výdělku, docházelo ovšem k uplatňování subjektivních hledisek obecních starostů, ovlivňovaných i osobními motivy, intrikami a otázkami zajištění bytu. Autor se pokusil na příkladech z praxe ukázat doklady libovůle starostů, farářů, zaměstnavatelů a domácích pánů při často zdlouhavém jednání o povolení sňatků proletářských vrstev, v němž právo rekursu mělo zpravidla jen teoretický význam. Výsledkem kladených obtíží byly ovšem často konkubináty, krize rodinných vztahů nemajetného obyvatelstva a vzrůst počtu nemanželských dětí. Buržoasní strašák proletariátu se projevil i v jednání o zrušení politických konsensů v poslanecké sněmovně r. 1863 a na zemských sněmech r. 1864, jež nevedlo k cíli. Tak teprve v době, kdy rostl zájem průmyslu o dělnictvo jako rezervní armádu nezaměstnaných, byly r. 1868 zrušeny politické konsensy k sňatkům, odstraněné již r. 1781.

Studie je heuristicky spolehlivě založena na legislativních pramenech, sbírkách zákonů a dvorských dekretů, zemských zákonících, čeledních řádech, stenografických protokolech říšské rady a zemských sněmů a na úředních spisech gubernia a místodržitelství, krajských, okresních a patrimoniálních úřadů, pražského magistrátu a na snubních spisech farních úřadů. Legislativní předpisy jsou ovšem, jak známo, výsledkem často dlouhého předchozího úředního jednání, jež se autor snaží v mezích daných možností vysledovat. Přesto však někde bychom si přáli podrobnějšího výkladu o důvodech vzniku těchto předpisů: tak např. o příčině vydání guberniálního nařízení r. 1827 (str. 24), o motivech pokusu pražského magistrátu z r. 1807 odstranit svobodu uzavírání sňatků tovaryšů a osob bez pravidelného příjmu (str. 26), o motivech ankety z r. 1844 nebo o průběhu a argumentaci jednání vídeňských úřadů r. 1846 (str. 44) — ze studie není zřejmé, pokusil-li se autor o jejich zjištění. Podrobnější studium spisů politických úřadů mohlo by snad přinést další doklady o skutečné praxi při povolování sňatků, ale nezměnilo by asi podstatněji nic na závěrech autorovy studie. Klabouchova heuristicky spolehlivě zakotvená a metodicky správně zpracovaná studie znamená cenný přínos k důkladnějšímu poznání a zhodnocení významné složky v hospodářském, společenském a politickém vývoji u nás v 19. století. *František Roubík*